

הרב צבי א' סלושץ

ספר דברים

החומש החמישי מחומשי התורה נקרא "דברים" ע"ש הפתיחה: "אלה הדברים אשר דבר משה". בהרבה ראשונים מכונה הספר "אלה הדברים", וחז"ל מכנים אותו בשם "משנה תורה" על שם שיש בו חזרות על עניינים שכבר נאמרו בספרים הקודמים (וראה עוד שני טעמים שנתנו חז"ל במסכת סנהדרין דף כא, ע"ב – כב, ע"א למה נקרא "משנה תורה"). וכך גם פירש בעל "מצודות דוד" ביהושע פרק ח' פסוק לבו ז"ל: "ספר אלה הדברים קרוי משנה תורה כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה".

הרמב"ן בהקדמתו לפירוש ספר דברים עומד על התופעה שאין בספר דברים הנוסח הפותח כרגיל בתורה לפני כל הודעת מצוה "וידבר ה' אל משה לאמר" או "צו את בני ישראל" או "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" מצוה פלונית. לדעתו, כל המצוות הכתובות בספר דברים נאמרו כבר למשה בסיני או באוהל מועד. ויש מצוות שחזרו כאן אע"פ שכבר נאמרו בספרים הקודמים, או מפני שהיה צריך להוסיף ביאור או פרטים נוספים שלא היו בקודמים, או כדי להזהיר ולאיים על בני ישראל להיות נזהרים ונשמרים לבל יעבדו ע"ז, שחוזרת אזהרה זו בספר דברים הרבה פעמים.

חז"ל שהרגישו שספר דברים שונה משאר ספרי התורה, אמרו עליו: "שמשו מפי עצמו אמרו". וכך שנינו במסכת מגילה דף לא, ע"ב:

"ואין מפסיקין בקללות. מנה"מ? א"ר חייא בר גמדה אמר רב אסי דאמר קרא 'מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו' (משלי ג', יא). אמר אביי לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה פוסק, מאי טעמא? – הללו בלשון רבים אמורות, ומשה מפני הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן".

ומפרש רש"י: "משה מפי הגבורה אמרן – ונעשה שליח לומר, כך אמר לי הקב"ה שהרי אמורים בלשון 'ונמתי' (פני צכס), 'והפקדתי' (עליכס), 'צכס), מי שהיכולת צידו לעשות. אבל צמשה תורה כתיב 'ככה ה', 'ידבק ה' צך' – משה אמרם מאליו אס מעצרו על מלומיו הוא יפקוד עליכס". וכתבו שם התוס' שאע"פ שמשו רבנו מפי עצמו אמרם – ברוח הקודש אמרם. אכן, החוקרים כשניגשו לחקור את אופיו המיוחד של ספר דברים מצאו שהוא שונה הרבה מסגנונם של שאר ארבעה חומשי תורה הקודמים באריכות הדיבור ובמבנה התחבירי.

הכינוי "משנה תורה" מופיע גם בספר דברים עצמו בעניין כתיבת התורה למלך: "וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר" (י"ז, יח). וכן בספר יהושע בעניין מצות כתיבת התורה על האבנים בהר עיבל: "ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משנה אשר כתב לפני בני ישראל" (ח', לב), מהלשון "את משנה תורת משה" הכתוב ביהושע, משמע שהכוונה לספר דברים הנקרא בכל ספרי הנביאים "תורת משה". נציג כמה דוגמאות מספרי הנביאים שכתוב בהם "תורת משה" והדברים המצוטטים בהם הם מספר דברים:

א) "אז יבנה יהושע מזבח... בהר עיבל. כאשר צוה משה עבד ה' את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה, מזבח אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן בחל" וגוי (יהושע ח', ל-לא) מצוה זו כתובה במילים דומות בספר דברים פרק כ"ז.

ב) "ואת בני המכים לא המית (אמציהו) ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו יומת" (מלכים ב', י"ד, ו). והוא ציטוט מספר דברים כ"ד, טז.

ג) "ביום ההוא נקרא בספר משה... ונמצא כתוב בו אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלקים... כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים ושכר עליו את בלעם לקללו ויהפוך אלקינו הקלה לברכה" (נחמיה י"ג, א-ב). והוא לקוח מספר דברים כ"ג, ד-ו.

ד) "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל ישראל חוקים ומשפטים" (מלאכי ג', כב). ובילקוט שמעוני לפסוק זה (רמז תקצ"ה) הקשו: "והלא תורת ה' היא שנא' תורת ה' תמימה (תהלים י"ט)? אלא לפי שנתן נפשו עליה נקראת של עמו" (וראה עוד שבת פט, ע"א שנקראת על שמו לפי שלא החזיק טובה לעצמו). אולם לפי דברינו לא קשה למה קרא הנביא "תורת משה", מפני שהנביא התכוון לספר דברים הנקראת "תורת משה". ולכן לא הזכיר הנביא אשר צויתי אותו "בסיני" על כל ישראל, אלא אשר צויתי אותו "בחורב" על כל ישראל. כי השם חורב הוא כינוי להר סיני בכל ספר דברים ובמקום "סיני" מופיע השם "חורב" כגון: פרק ה', א-ד; פרק א', ו; פרק ט', ח; פרק כ"ח, סט [פרט לפעם אחת בסוף הספר בפרשת וזאת הברכה: "ה' מסיני בא" (ל"ג, ב)]. ואכן, הלשון הזאת מופיעה בספר דברים ד', ה: "ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי".

ה) דוד מצווה את שלמה בנו: "ושמרת את משמרת ה' אלקיך ללכת בדרכיו לשמור חקתיו מצוותיו ומשפטייו ועדותיו ככתוב בתורת משה" (מלכים א' ב', ג). לשון זו מופיעה בספר דברים כמה פעמים ובמיוחד בפרק ל' פסוק י ושם פסוק טז. אולם יכולים לטעון שמכאן אין ראיה שבי"תורת משה" הכוונה לספר דברים בלבד, כי למה יצווה דוד לשלמה לשמור המצוות והחוקים הכתובים בספר דברים בלבד ולא כל המצוות והחוקים שבכל התורה כולה?

אמנם נוכל גם לפרש שהציווי לשלמה היה בדווקא לספר משנה תורה, ממה דאיתא במדרש בי"ר פרשה ו' בסופו: "אמר רשב"י: ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע. בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו. אמר לו: חזק יהושע! אמץ יהושע! לא ימוש ספר התורה הזה" וגו' (יהושע א', ח). ממדרש זה אנו למדים דבר חשוב, שמה שכתוב שם ביהושע: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה", הכוונה לספר דברים ולא לכל התורה כולה. וכבר נתעורר על כך הרד"ל שם אות י"ב וכתב: "לפי שראה מפשט לשון הירושלמי פ"ב דסנהדרין דסבר דכתב לו משנה התורה הכתוב במלך שהוא ספר משנה תורה לבדו, יש לומר שיהושע שהיה לו דין מלך כמ"ש הרמב"ם פ"ג מהל' מלכים – כתב לו ספר משנה תורה לקרות בה תמיד ועליו נאמר לו לא ימוש ספר התורה הזה".

לפי דברי הרד"ל נוכל לומר שגם דוד המלך מצווה לבנו שילמד תמיד בספר התורה שבחיקו, ככתוב בתורת משה היינו ספר משנה תורה והוא ספר דברים שהמלך מצוה לכתוב לו ולקרוא בו כל חייו.

אמרתם של חז"ל שספר דברים, המכונה "משנה תורה", נאמר מפי משה מדעתו – יש לפרש שמשה דיבר את הדברים האלה מתוך התעוררות עצמית בלי הוראה אלקית

קודמת. וכך כותב הרמב"ן: "וטעם הואיל משה... כי מעצמו ראה לעשות כן ולא ציוהו ה' בזה".

ומוסיף בעל "אור החיים" הק' בפירושו לפסוק "אלה הדברים", שלא תאמר כשם שמשה אמר ופירש מאמרי ה' שלא נצטווה לעשות כן ואמרם מפי עצמו, כן אולי תחשוב שהספרים הקודמים גם עליהם הוסיף ואמר איזה דבר מפי עצמו – לזה אמר "אלה הדברים" ולא "ואלה הדברים" בתוספת וא"ו, לפסול הראשונים שלא אמר ב' הספרים הקודמים אפילו אות אחת מעצמו ולא חיסר אות אחת מאותן המצוות ואמרם כצורתן בלי שום שינוי. ורק "אלה הדברים" בלבד אמרם מפי עצמו אע"פ שלא נצטווה לעשות כן.

אמנם אח"כ ע"י כתיבתם הועלו למעלת תורת ה', כי כיוון ברוח נבואתו וברוח הקודש לאמיתת התורה. וכן משמע ממנחות דף ל, ע"א: "עד כאן [עד ח' פסוקים האחרונים שבספר דברים] הקב"ה אומר ומשה כותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע". מהלשון: "עד כאן הקב"ה אומר" כולל גם כל ספר דברים והרי הוא תורת ה'.

ונראה לי להביא ראיה שאע"פ שספר דברים משה מפי עצמו אמרם הרי הם כמו שה' אמרם, ונכון לומר גם על ספר דברים "הקב"ה אומר". ידועים דברי הזהר: "שכינה מדברת מתוך גרונו של משה" (זהר פנחס רלב, א). וכמה ראיות לדברי הזהר. משה אמר לישראל: "כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (שמות י"ד, יג), ולא מצאנו שה' אמר כן למשה שיגיד לבני ישראל. וכבר הרמב"ן שם העיר: ש"היא מצוה מפי משה". ובספר דברים במשנה תורה, שמפי עצמו אמרן כתוב: "וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" (י"ז, טז). וכי היכן אמר ה' והלא משה אמר זה! אלא ראיה שמשנה תורה אע"פ שמשה מפי עצמו אמרו נחשב כאמרם ה'. וכן ראיה נוספת מהכתוב "ויענו בני גד ובני ראובן לאמר: את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה" (במדבר ל"ב, לא). והרי לא מצינו שה' דבר אליהם וגם לא מצינו שמשה הקריב משפטם לפני ה', וה' השיב לו. והם אמרו "אשר דבר ה' אל עבדיך", אלא משום שכל דבר שמשה אמרם מפי עצמו – נחשב כאילו אמרם ה'.

מבואר לעיל שגם ספר דברים נכתב ככל התורה כולה בידי משה, ונכלל בקדושת ספר תורה ולא גרע כי הוא זה משאר ספרי התורה והכול תורת ה'. מכל מקום מצאנו שיש כמה הבדלים בין ספר דברים לשאר ספרי התורה.

א) תוסי' בריש מסכת גיטין ב, ע"א ד"ה המביא, מסבירים מדוע נהגו לכתוב גט אשה בשתיים עשרי שורות. אחד הטעמים מובא שם בשם רב האי גאון ובשם רבנו סעדיה, משום דכתיב בגט "ספר כריתות" כשיעור י"ב שיטין המפסיקים בין ארבעה חומשי ספר תורה כדאמר בב"ב דף יג, ע"ב צריך להניח ארבעה שיטין בין כל ספר וספר. והפסק שבין "וידבר" למשנה תורה – לא חשיב, שאינו אלא חוזר ושונה מה שלמעלה. רואים שאע"פ שגם בין ספר במדבר לבין ספר דברים יש להניח ארבע שיטין אבל אינם נכללים במנין השיטין. הרי שספר דברים שונה בכל זאת משאר החומשים.

ב) הראב"ן (סימן ל"ד דף יד) מסביר, מה שאמר רב יוסף שאפילו למ"ד שאין דורשים סמוכים בכל התורה כולה, אבל במשנה תורה כן דורשים (ברכות כא, ע"ב). וכתב על זה הראב"ן: "וטעמא, משום דכל התורה מפי הגבורה נאמרה ואין מוקדם ומאוחר, אבל משה שסידר משנה תורה פרשה אחר פרשה, לא סדר אלא להדרש" (והביאו הגהות מהר"ב רנשבורג ביבמות דף ד, ע"א עיין שם). מבואר מדבריו שיש להבדיל בין ארבעת החומשים

לבין החומש החמישי – דברים, שבפרשיותיו דורשים סמוכים לכולי עלמא משום שמשה אמרם מפי עצמו.

כיוצא בזה כתב הרב דוד צבי הופמן בפירושו לספר דברים בתחילת פרשת תצא, שאף שאין לנו דבר ברור לסדר המצוות בספר דברים, ניתן לחפש הסבר לסמיכות המצוות זו לזו עלידי קשר אסוציאטיבי-רעיוני כדאמרו חז"ל: "במשנה תורה דרשינן סמוכים".

ג) הזכרנו לעיל שבעל "אור החיים" מעיר שלא כתוב בפתיחת הספר "ואלה הדברים" בתוספת ו' אלא "אלה הדברים". גם רבנו בחיי נותן טעם לדבר וז"ל: "כי הספר החמישי הזה אף-על-פי שהוא מיוחד (=קשור) עם הארבעה הראשונה והכל קשר אחד ובנין אחד – הנה הוא ענין בפני עצמו. כענין האתרוג שהוא מיוחד עם מיניו, שאין מצוותו אלא עמהם – אבל הוא בפני עצמו שאין לאגדו באגד שלהם".

הנה כי כן, חומש דברים דומה לאתרוג למרות שהוא אחד מארבעת המינים הבלתי נפרדים מן המצוה בכל זאת אינו אגוד עם שאר שלושת המינים. כך גם חומש דברים – משנה תורה, שהוא מיוחד ובלתי נפרד משאר החומשים, מ"מ הוא שונה ואינו דומה לשאר כי דבריו הם "אשר דבר משה" – ולא מפי הגבורה. (וראה עוד בפירוש "עיון יעקב" להגי"מ יעקב ריישר לפירושו ל"עיון יעקב" לדברי הברייתא בבא בתרא דף יד, ע"ב: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם").

1. "סגנון" לפי פירוש רש"י: "חותם שלו שבו היה עוסק תדיר". ובעל **מתנות כהונה** בשם ה"ערוך" פירש: דגל וסימן.